

Hazánk költségvetéséről — nemzetközi összehasonlításban

A szocialista gazdaságokban gyökeresen más az állam gazdasági szerepe, mint a tőkés országokban. A termelési eszközök döntő részének társadalmi tulajdona miatt az állam itt kiterjedtebb és minőségileg különböző funkciókat tölt be, mint a kapitalista gazdaságban. Az eltérések kifejtése azonban messze meghaladná e tanulmány kereteit. Most mindössze *Magyarország 1968 utáni költségvetése alakulásának főbb elemeit* kísérem figyelemmel, és néhány ponton, ahol lehetséges összevetem a *tőkés országok elemzésénél tapasztaltakkal*.

A költségvetés bevételei

Elsősorban az állami kiadásokat vizsgálom, de ki kell emelni, hogy a költségvetés bevételeinek forrása is lényegesen eltér a tőkés országokétól. Az 1970-es évek végén Magyarországon az állami bevételeknek több, mint 70 százalékát a termelési egységek befizetése jelenti, 12,6 százalék származik a lakosságtól, de ennek kétharmadát szintén a vállalatokon keresztül fizetett társadalombiztosítási járulék adja és 7,5 százalékkal részesedik a forgalmi adó.² Ugyanakkor az OECD-országok adóbevételeinek átlagosan 40 százaléka a személyi jövedelem- és vagyoadóból származik, 28,6 százaléka forgalmi adóból, 22,9 százaléka társadalombiztosítási befizetésekből és csak 8,5 százaléka a vállalatok adójából.³ Magyarországon tehát a költségvetési bevételek több, mint 70 százalékát adják a közvetlen *vállalati befizetések*, a tőkés országokban viszont kevesebb, mint 10 százalékát. (1. táblázat)

A költségvetési kiadások nagysága

Ahogy az 1. táblázat mutatja, Magyarországon a *költségvetés kiadásai* az 1970-es évek kezdetén a GDP 52—54 százalékát tették ki. A világgazdasági válság hatására 1973-tól 1974-re a részarány egy év alatt 54,2 százalékról 63,3 százalékra, majd 1975-re 65,7 százalékra növe érte el az időszak legmagasabb értékét. A *válság „kivédése”* érdekében, amely cél azonban, mint kiderült, nem volt reális, hiszen csak átmenetileg tudtuk hatását feltartóztatni, *két év alatt 11,5 százalékponttal, 21 százalékkal nőtt a költségvetés kiadásainak a termelésben elfoglalt részaránya*. Az állami kiadások válságot követő gyors növekedése a tőkés országokban is bekövetkezett. Az OECD-országokban 1973-ról 1975-re a költségvetési kiadások átlagos részesedése a GDP 33,1 százalékról 38,2 százalékra, 15 százalékkal emelkedett.⁴ (2. táblázat)

A magyarországi költségvetés 1975-ös csaknem 66 százalékos részaránya abban az időpontban *10—15 százalékkal meghaladta a kapitalista gazdaságokban megfigyelhető*

Magyarország költségvetési kiadásainak a megoszlása 1968 és 1985 között

	1968	1970	1973	1974	1975	1977	1979	1980	1983	1985*
Igazgatás	5,1	4,6	4,4	4,0	3,9	3,7	3,7	3,9	3,7	3,5
Védelem	4,1	5,6	4,1	3,7	3,7	3,5	3,7	3,9	4,0	6,1
Oktatás	7,7	7,4	7,6	7,0	7,0	7,1	8,5	9,1	9,3	10,5
Egészségügy	4,9	4,6	4,6	4,1	4,1	3,9	4,2	4,7	5,2	6,4
Gazdasági	5,9	5,0	5,8	4,8	4,9	4,6	6,4	6,9	6,9	6,6
Vállalatok támogatása	19,4	19,1	20,1	24,0	22,4	23,1	19,9	17,1	17,5	16,0
Fogyasztóiárkiegészítés	9,2	9,3	9,4	10,3	10,3	10,3	10,0	12,9	12,1	7,1
Egyéb	11,6	10,5	10,7	10,0	9,5	8,4	8,3	7,5	11,4	12,6
Össz. folyó kiadás	67,9	66,1	66,7	67,9	65,8	64,6	64,7	66,0	70,1	68,8
Társ. biztosít.	12,6	12,6	13,5	12,9	13,6	13,6	16,5	18,5	19,5	21,6
Beruházás	19,5	21,3	19,8	19,2	20,6	21,8	18,8	15,5	10,4	9,6
Összes	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Összes a GDP %-ában		52,8	54,2	63,3	65,7	62,7	64,2	62,7	61,3	—

* Tervezet

legmagasabb értéket. 60 százalék fölötti állami részesedést csak az 1980-as évek elején érnek el a legnagyobb jóléti kiadásokkal rendelkező tőkés országok, ahogy ez a második táblázatból is látszik. A legutóbbi években a magyarországi költségvetési kiadások aránya a tőkés országok sávjának felső határán helyezkedik el. A tőkés országokra vonatkozó regressziós egyenes alapján 1980-ban egy *Magyarországhoz hasonló fejlettségű kapitalista gazdaság költségvetési kiadása a GDP egyharmadát tenné ki. Magyarországon ennek a kétszerese figyelhető meg, mutatva, hogy a szocialista állam a termelés lényegesen nagyobb részét vonja be a költségvetésbe, mint egy hasonló fejlettségű tőkés ország kormánya.*

A költségvetési kiadások szerkezete

Az 1. táblázat összefoglalta Magyarország *költségvetési kiadásainak 1968. és 1985. közötti szerkezetét*. Az összes *folyó kiadás* aránya a költségvetés kétharmada körül mozog. Ez 8–10 százalékkal magasabb, mint a tőkés országok 1950 és 1980 közötti átlagos értéke. A pénzbeni *transzferkifizetések*, a társadalombiztosítás kiadásai az 1968-as 12,6 százalékról 1983-ra 19,5 százalékra nőttek. Ez utóbbi a tőkés országok 1980 elején megfigyelhető átlagánál 10–15 százalékponttal alacsonyabb, annak mintegy kétharmada. A *felhalmozásra*, beruházásra fordított kiadások 1968 és 1979 között Magyarországon a költségvetés 18–22 százaléka között mozognak, amely valamivel meghaladja a tőkés országoknak a válság előtti időszakra eső átlagát. 1983-ra Magyarországon a felére, 10,4 százalékra csökken a felhalmozás részaránya, és ez lényegében megegyezik a kapitalista gazdaságokban a 70-es évek végére kialakult részaránnyal. (3. táblázat)

Ha a *fogyasztói ártámogatásokat* sajátos transzfernek tekintjük, ahogy erről majd később szó lesz, és a folyó kiadásokból a transzferrekből soroljuk át, ahogy ezt a 3. táblázat mutatja, akkor az előző 8–10 százalékponttal csökken és az utóbbi pedig ugyanannyival nő. Ekkor, a fenti hármas bontásban nézve, a *magyarországi költségvetési ki-*

A kormány kiadásainak nagysága a GDP százalékában 1950—1980. között

Ország	1950	1960	1970	1980
India	6,9	14,3	15,8	20,6
Zambia	10,3	16,9	28,4	—
Fülöp-szigetek	10,6	10,5	11,2	9,6
Nigéria	5,2	12,0	19,6	—
Peru	11,4	12,3	16,0	21,5
Tunézia	—	27,0	28,0	23,9
Kolumbia	11,5	7,2	10,3	10,2
Dél-Korea	8,9	17,3	17,3	25,0
Törökország	—	18,8	22,0	—
Panama	16,6	15,6	24,0	23,0
Portugália	15,0	16,7	20,4	32,9
Magyarország	—	—	52,8	61,3
Spanyolország	12,3	17,6	21,2	29,4
Görögország	25,3	23,6	29,1	36,5
Olaszország	24,8	29,9	33,3	44,3
Anglia	34,3	35,2	38,7	45,4
Hollandia	27,8	31,5	44,9	57,9
Finnország	24,9	26,9	30,9	37,7
Japán	19,8	17,9	18,5	31,7
Ausztria	31,7	30,5	37,7	46,7
Belgium	23,3	30,3	36,5	51,7
Ausztrália	23,7	22,3	26,1	33,3
Svájc	18,9	17,2	28,8	36,5
Franciaország	26,6	33,1	38,5	46,0
Dánia	20,5	20,5	40,0	58,8
Norvégia	27,4	30,4	41,0	49,1
NSZK	30,3	30,8	35,9	44,9
Svédország	25,2	31,2	43,7	61,6
Kanada	22,6	29,3	35,8	40,4
Egyesült Államok	31,8	30,0	34,1	36,4
Átlag	20,9	23,3	29,3	37,6
Fejlett tőkésországok átlaga	24,5	26,6	33,4	43,2
Fejlettségi szinttel való korreláció	0,503	0,642	0,659	0,719

adásokat 1980-ig jellemző szerkezet már közelebb áll ahhoz, amit a tőkés országokban 1950 és 1973 között, a válság előtti évtizedekben megfigyelhettünk. 1983-ban pedig Magyarországon a fenti módon számított folyó kiadások, transzferek és beruházások költségvetésen belüli megoszlása megfelel a tőkés országok 1980-as átlagának.

A költségvetés közvetlen gazdasági jellegű kiadásai

A magyarországi költségvetés szerkezetének részletesebb vizsgálata a szocialista állam nagymértékű gazdasági beavatkozását tükrözi. Az 1. táblázatba feltüntetett kiadási tételek közül a gazdasági kiadásokat, a vállalatok támogatását és a beruházásokat lényegében közvetlenül gazdasági jellegűeknek tekinthetjük. Ezek együttesen a költségvetés 45—50 százalékát teszik ki, és az 1973 utáni években a GDP 30 százalékát is meghaladják. Ahogy a 4. táblázat mutatja, a tőkés gazdaságokban 1973-ban és 1980-ban a költségvetésnek átlagosan egynegyedét, a GDP 8—9 százalékát költötték közvetlenül gazdasági célokra, egyharmadát-egynegyedét a magyarországi értéknek.

A költségvetés kiadásainak megoszlása 1950 és 1980 között

	Év	Folyó kiadás	Transzfer	Felhalmozás
Tőkés országok átlaga	1950	59,7	24,1	16,2
	1960	59,1	23,0	17,9
	1970	58,6	24,5	16,9
	1980	58,9	30,3	10,8
Magyarország	1970	56,8	21,9	21,3
	1980	53,1	31,4	15,5
	1983	58,0	31,6	10,4

4. táblázat

A közvetlen gazdasági kiadások költségvetésen belüli súlya a tőkés országokban 1973-ban és 1980-ban (%)

	Év	közvetlen gazdasági kiadások		
		összes	mezőgazdaság és ipar	szolgáltatás
Tőkés országok átlaga	1973	25,9	9,0	16,9
	1980	24,2	8,6	15,6
Fejlett tőkésországok átlaga	1973	20,8	5,9	14,9
	1980	19,8	5,0	14,8

A közvetlenül gazdasági jellegű kiadásokon belül a két legnagyobb tételt Magyarország a beruházás és a vállalatok támogatása jelenti. (4. táblázat)

A felhalmozásra fordított kiadások

A költségvetés 18—22 százalékát kitevő *felhalmozás* 1970 és 1979 között a GDP 10—14 százalékát, és az összes beruházás 35—45 százalékát tette ki. A tőkés gazdaságokban a válság előtti időszakban az állami beruházás átlagosan a GDP 5 százalékának és az összes beruházás 15 százalékának felelt meg. Az *állami beruházások súlya Magyarországon ekkor két-háromszorosa a tőkés országokéban megfigyelhetőnek*. 1979 után Magyarországon a költségvetésen belül lecsökkennek az állami beruházások. 1983-ban a GDP 6,4 százalékát az összes beruházás 35,3 százalékát teszi ki, de ez is lényegesen magasabb a tőkés országokénál, ahol 1980-ban a termelés 4 százalékának és az összes beruházás 14 százalékának felelt meg (5. táblázat)

Magyarországon a *helyi állami szintnek*, a tanácsoknak, a tőkés országokhoz hasonlóan a *legnagyobb szerepe éppen a beruházásoknál van*, ahogy ezt az 5. táblázatból is láthatjuk. A költségvetés egészen belül a helyi szint részesedése alacsonyabb, mint amekkora egy hasonló fejlettségű tőkés országban az 1980-as regressziós egyenes alapján lenne. Az *összes állami felhalmozásnak több mint a fele a tanácsi szinten valósul meg*. 1974-ben a tanácsi költségvetés háromnegyede, a központi költségvetésnek viszont csak egytizede volt beruházás. Az 1970-es években a tanácsi beruházások általában meghaladták az összes beruházás egyötödét. A tanácsi felhalmozás zömét a *kommunális és azon belül is a lakásberuházások tették ki*. Az összes kommunális beruházásnak

A tanácsok költségvetési kiadásokon belüli részesedése Magyarországon (%)

Év	Összes költségvetés	Felhalmozási kiadások
1970	15,4	52,0
1983	21,5	59,6

A társadalmi tiszta jövedelem megoszlása Magyarországon 1976 és 1982 között

	1976	1978	1980	1982
Költségvetési elvonás	81,4	80,4	81,5	80,1
Költségvetési támogatás	44,8	45,4	44,7	40,5
Társadalmi tiszta jöv.	100,0	100,0	100,0	100,0
Támogatás az elvonás %-ában	55,0	56,5	54,8	50,6
Elvonás és támogatás egyenlege	36,6	35,0	36,8	39,6
Támogatás utáni nyereség	59,7	61,9	54,6	51,7
Egyéb	3,7	3,1	8,6	8,7
Társadalmi tiszta jövedelem	100,0	100,0	100,0	100,0
Támogatás a nyereség %-ában	75,0	73,3	81,9	78,3

több, mint a felét, és az ilyen jellegű szocialista beruházások 90 százalékát a tanács finanszírozta. A tanácsai forrásoknak az 1970-es években a *lakossági infrastruktúra* fejlesztésében igen jelentős szerepe volt. 1979 után azonban elsősorban éppen az állami lakásépítés radikális csökkentésén keresztül fogták vissza a költségvetés felhalmozási kiadásait. 1980 és 1984 között az állami erőből épített lakások száma az egyharmadára csökkent. A *központi kormány beruházásaiban a tanácsnál lényegesen kisebb az infrastruktúra szerepe*, mivel ezeknek mintegy kétharmadát az állami nagyberuházások adják, amelyek zöme az iparba és a bányászatba kerül. Egészében nézve az *államnak, és azon belül elsősorban a helyi szintnek meghatározó szerepe van Magyarországon az infrastruktúra fejlesztésében*. 1983-ban az összes állami beruházás négyötöde szolgálta az infrastruktúrát, és ez az összes infrastrukturális beruházásnak 55,5 százaléka.

A vállalatok költségvetési támogatása

Magyarországon a közvetlen gazdasági kiadások legjelentősebb, és a tőkés országok gyakorlatához képest mindenképpen sajátos elemként a *vállalatok támogatása* jelenti. 1968 és 1983 között a költségvetés 17—24 százalékát, a GDP 10—15 százalékát fordították erre. Ezen keresztül a fő bevételi forrást alkotó vállalati befizetések számottevő részét, a vállalati nyereséget terhelő elvonások több mint felét újra elosztja a költségvetés. *A vállalatok támogatása sajátos gazdasági transzfert jelent, amely segítségével a „gazdagabb” vállalatoktól átcsoportosítanak a „szegényebb” vállalatokhoz, a nyereségesektől a veszteségesekhez, ezzel nivellálva a gazdasági és gazdálkodási egyenlőtlenségeket. Ez a „gazdasági-szociális” újraelosztás szükségszerűen a vállalatok teljesítményorientáltsága, nyereségérdekeltsége ellen hat.* Ennek az újraelosztásnak a fő színtere a termelő szféra és azon belül is elsősorban az ipar, mivel a mezőgazdaságnak erre csak mintegy 10 százaléka jut. (6. táblázat)

A 6. táblázat bemutatja Magyarországon a társadalmi tiszta jövedelem 1976 és 1982 közötti megoszlását. Ez jól érzékelteti a gazdasági transzfer mértékét. A vállalatnál megtermelt társadalmi tiszta jövedelemnek, amelynek szerkezetét a tényleges teljesítményektől eleve eltéríti az árrendszer, négyötöde bekerül a költségvetésbe, majd ennek több, mint a fele ismét visszakerül a termelőszférába. Az *állami újraelosztás a vállalatok közötti új nyereségszerkezetet alakít ki*. Bár ez már elsősorban csak a nevében nyereségszerkezet, hiszen az árrendszer újraelosztó, a megjelenő nyereséget jelentő mértékben meghatározó hatását követően az állam az így keletkezett vállalati nyereség háromnegyedét-négyötödét ismét újraelosztja. A végeredmény azt mutatja, hogy a társadalmi tiszta jövedelem 50–60 százaléka a vállalati nyereség és 35–40 százaléka kerül be a költségvetésbe. *A valóságban azonban a vállalati nyereség 75–80 százaléka előtte már megjárta a költségvetést, és mindössze 20–25 százaléka marad ki ebből a mozgásból*. Így a társadalmi tiszta jövedelemnek 1979 előtt 15–16 százaléka. 1979 után már csak 10–11 százaléka az olyan vállalati nyereség, ami kimarad az állami újraelosztás mechanizmusából. 1979 után a vállalati nyereség részaránya a korábbi 60 százalékról 50 százalékra csökken, és ezzel párhuzamosan a nyereség támogatástartalma tovább növekszik és eléri a 80 százalékot. Az állam újraelosztó gazdasági transzferének a jelentőségét az is mutatja, hogy a tiszta jövedelem elvonásoknak ez jelenti a nagyobb hányadát, és csak a kisebbik rész marad más célokra a költségvetésben. A vállalatok támogatása, amely a közvetlen gazdasági kiadások legnagyobb tétele, lényegében a termelőszférát, és azon belül is az ipart érinti. Így az összes közvetlen gazdasági kiadás több mint a fele Magyarországon az ipart és a mezőgazdaságot illeti, és csak a kisebbik része az infrastruktúrát. Ez ismét sajátos a tőkés országokhoz képest, ahol ahogy a 4. táblázatból láttuk, fordított az arány, az infrastruktúra részesedése a nagyobb, és a termelő ágazatokon belül pedig általában a mezőgazdaság a fő terület. Különösen jellegzetesnek tekintjük a közvetlen gazdasági kiadások kiugróan magas szintjét, hiszen a termelésnek csaknem egyharmadát teszik ki.

Az oktatásra és az egészségügyre fordított költségvetési kiadások

Tágabb értelemben az oktatást és az egészségügyet is a gazdasági kiadásokhoz sorolhatjuk. Oktatásra Magyarországon a költségvetés 7–9 százalékát, egészségügyre pedig 4–6 százalékát fordították. Előbbi a GDP 4–5 százalékának, az utóbbi 2–3 százalékának felel meg, együttes részarányuk 6–8 százalék. (7. táblázat)

A tőkés országokhoz viszonyítva, ahogy ez a 7. táblázatból is látszik, Magyarországon az oktatásnak és az egészségügynek a költségvetésen belüli súlya lényegesen alacsonyabb, annak csak 50–60 százaléka. A GDP-hez viszonyított részarányuk viszont a tőkés országok átlagának megfelelő. Oktatásra és egészségügyre a nemzetközi átlagnak megfelelő részét költjük el a GDP-nek, a költségvetés kiugróan magas arányához ezek a tételek nem járulnak hozzá.

Lakossági transzferek

1968 és 1985 között a magyarországi költségvetés egyik legdinamikusabban növekvő elemét a *társadalombiztosítási kiadások* jelentették. Az állami kiadásokon belül az 1968-as 12,6 százalékról 1985-re 21,6 százalékra, a GDP 6–7 százalékról 11–12 százalékra nő. A költségvetésen belüli részarány lényegesen alacsonyabb, a GDP-hez viszonyított súlya viszont hasonló, mint ami a tőkés országokban megfigyelhető. *Sajátos elemként a transzferkiadásokhoz sorolhatjuk a magyarországi költségvetés 9–12 százalékát kitevő fogyasztói ártámogatásokat*, ami lényegében negatív forgalmi adó. A fogyasztási ártámogatás célját és funkcióját tekintve a többi transzferkiadáshoz hasonlóan a társadalmi szociális és életszínvonal-politika egyik elemét képezi.

Magyarországon a transzferkiadások egészen más szerepet töltenek be, mint a tőkés országokban. A jelenlegi bér és adózási rendszerben az egyének és a családok bruttó és nettó jövedelme között, ellentétben a kapitalista társadalmakkal, nincs lényeges,

**Az oktatásra és az egészségügyre fordított kiadások költségvetésen belüli részaránya
a tőkés országokban (%)**

	Év	Oktatás	Egészségügy	Együtt
Tőkés országokban	1973	13,1	7,8	20,9
	1980	12,7	7,8	20,5
Fejlett tőkésországok átlaga	1973	12,4	11,6	24,0
	1980	12,1	11,9	24,0

A tőkés országokhoz viszonyítva, ahogy ez a 7. táblázatból is látszik, *Magyarországon az oktatás és az egészségügy költségvetésen belüli súlya lényegesen alacsonyabb*, annak csak 50—60 %-a.

8. táblázat

**A pénzbeni és a természetbeni társadalmi juttatások megoszlása Magyarországon
1960 és 1983 között (%)**

	1960	1970	1980	1983
Nyugdíj	53,0	55,3	64,3	67,1
Családi pótlék	16,7	12,0	15,6	14,3
Táppénz	20,2	17,8	9,8	9,5
Gyermekgondozási segély	—	5,4	4,5	3,0
Egyéb	10,1	9,5	5,8	6,1
Összes pénzbeni juttatás	100,0	100,0	100,0	100,0
Az összes juttatás pénzbeni része	38,3	50,0	58,9	58,1
Oktatásügy	39,2	44,1	43,9	43,7
Egészségügy	28,1	30,2	29,1	29,4
Kulturális és üdültetési	7,9	8,3	13,2	15,1
Egyéb	24,8	17,4	13,8	11,8
Összes természetbeni juttatás	100,0	100,0	100,0	100,0
Az összes juttatás természetbeni része	61,7	50,0	41,1	41,9

nagyságrendbeli különbség. A tőkés országok bruttó jövedelemmegoszlása összehasonlíthatatlanul nagyobb különbségeket mutat, mint a magyar. Ezt a nagy jövedelemszóródást azonban jelentősen csökkenti a progresszív adózás és a transferek rendszere. Az ezek utáni személyi jövedelmek már jóval kisebb különbségeket mutatnak. A legfelső népességtizedbe tartozók nettó jövedelme a legalsó tizedbe tartozókénak az Egyesült Államokban például hatszorosa, Angliában pedig négy és félszerese.⁹ Magyarországon a legfelső tized átlagos jövedelme 1962-ben csaknem a hatszorosa a legalsó tizedének, 1977-ben valamivel több mint négyszerese.¹⁰ (8. táblázat.)¹¹

Magyarországon *sem az adózás*, mivel a nyugdíjjárulék lényegében lineáris, *sem a pénzbeni transferek*, mivel azok is általában a fizetéssel egyenesen arányosak, *nem ellensúlyozzák az eredeti jövedelmi különbségeket, amelyek viszonylag jelentősek*. A pénzbeni társadalmi jövedelmek legjelentősebb tételeit, ahogy ezt a 8. táblázat is mutatja, a nyugdíj, a családi pótlék és a táppénz jelenti. Ez a három tétel együttesen a pénzbeni transfereknek több mint 90 százalékát teszi ki. Ebből a nyugdíj és a táppénz fizetéssel arányos, a családi pótlék pedig jövedelmi viszonyoktól függetlenül mindenki számára ugyanakkora összeg. Így Magyarországon a *pénzbeni társadalmi jövedelmek nem nivellálják a jövedelmi különbségeket, sőt a fizetéssel arányos juttatásokból a magasabb jövedelmű rétegek részesedése a nagyobb. A fogyasztói ártámogatás* ismét mindenkit

érint, és a fogyasztási szerkezet rétegenkénti különbségei ebből a szempontból jelentéktelenek. Például a szellemi foglalkozásúakra vonatkozó fogyasztási árindex 1970 és 1983 között 86,8 százalékkal, a munkásosztályé pedig 86,6 százalékkal nőtt, a különbség 13 év alatt 0,2 százalékpont.¹¹

A költségvetés folyó kiadásából fedezett *természetbeni társadalmi juttatások* legnagyobb részét, az oktatás, az egészségügy és a kulturális és üdültetési juttatás teszi ki, e három tétel együttes részesedése csaknem 90 százalék. A természetbeni társadalmi juttatások értéke 1960-ban, ahogy a 8. táblázatból is látható, több mint másfélszerese volt a pénzbeni transfereknek, 1983-ban viszont már csak 70 százaléka annak. A természetbeni társadalmi juttatások elvileg mindenki számára hozzáférhetők, de ez a társadalmi gyakorlatban *egyenlőlen igénybevétel*t jelent. Közismert, hogy az anyagi, kulturális, szociális és egyéb szempontból hátrányos helyzetben levő rétegek az oktatás, a kultúra, az egészségügy és más természetbeni társadalmi juttatások igénybevételénél is hátrányban vannak. Elég, ha a felsőoktatásban tanulók rétegek szerinti összetételét, a kulturális támogatások igénybevételét vagy az állami bérlakásokat említjük. Egy részletes vizsgálatnak ez utóbbival kapcsolatban tett megállapítása a többi természetbeni társadalmi juttatásra is igaz. „A szubvencionált bérlakások nem elsősorban a hátrányos helyzetűek segítségét biztosítják, jó minőségű bérlakással az alacsony jövedelmű, alacsony képzettségű csoportokban aránylag csak kevesen rendelkeznek. Az állami szubvenció így nem a hátrányos helyzet kiküszöbölését szolgálja, hatása ellentétes, növeli a társadalmi egyenlőtlenségeket.”¹² *A természetbeni társadalmi juttatások egyenlőlen igénybevétele egyik elemévé válik a hátrányos helyzet újratermelődésének.*

Néhány következtetés

Magyarország 1968 utáni költségvetése a tőkésországokéval összehasonlítva *több sajátos vonást mutat*. Ezek közül az egyik legfontosabb a *költségvetési bevételeknek és kiadásoknak a GDP-hez viszonyított igen nagy aránya*. Másik fontos különbség a gazdaság és azon belül is a *termelőszféra és különösen az ipar magas részesedése a bevételeken és a kiadásokon belül*. Ez utóbbi jellegzetes tétele a társadalmi tiszta jövedelem gazdálkodó egységek közötti jelentős mértékű újra elosztása. A *gazdasági transzfer* alapvetően nivellálja a vállalatokat és *minimálisra csökkenti a teljesítményorientáltságot és a nyereségérdekeltséget*, amit pedig már eleve korlátoz a társadalmi tiszta jövedelem jelentős részének végleges elvonása, centralizálása. A *közvetlenül gazdasági jellegű kiadásoknak*, a vállalatok támogatásának és a beruházásoknak a *magas színvonala a döntő oka a költségvetés GDP-hez viszonyított nagy súlyának*. Erre utal az is, hogy a *többi kiadásnak*, oktatás, egészségügy, társadalombiztosítás stb. a *költségvetésen belüli aránya a nemzetközi átlagnál alacsonyabb*, a GDP-hez viszonyított részesedésük viszont közel áll a tőkésországokra jellemző értékekhez. A lakosságot érintő *transzferkiadások* Magyarországon nem nivellálják a jövedelemkülönbségeket. A természetbeni társadalmi juttatásokat pedig, a tőkés országokéhoz hasonlóan, éppen a magas jövedelműek veszik nagyobb mértékben igénybe. Ezek a kiadások tehát hatásukat tekintve a meglévő különbségeket erősítik.

A hazai és a nemzetközi tapasztalatok alapján úgy tűnik, hogy Magyarországon a *költségvetés a GDP és a társadalmi tiszta jövedelem túl nagy részét koncentrálja*. Az állam a költségvetésen keresztül is a *szocialista gazdaság meghatározó eleme*, ezért a *gazdasági mechanizmus, a gazdaságirányítási rendszer továbbfejlesztése csak ezt a mozzanatot is figyelembe véve*, ezt korszerűsítve mehet végbe. „A tények arra utalnak, hogy a gazdasági folyamatok befolyásolásában a kellenél nagyobb súlyt kap a költségvetési szabályozás, a monetáris módszerek helyett... Ez olyan káros következményekkel jár, mint a vállalati szféra érdekeltségi viszonyait gyengítő túlzott jövedelemcentralizálás, a piaci viszonyok kibontakozásának a késleltetése.”¹³

A *közvetlenül gazdasági jellegű kiadások költségvetésen belüli súlyának csökkentése* egyrészt segítené a vállalati nyereségérdekeltség növelését, másrészt az egész költségvetés súlyának bizonyos mérséklődését. Legfontosabb a vállalatok támogatásának,

a nivelláló gazdasági transzfereknek a leépítése, és a termelő beruházásokban való közvetlen és közvetett részvétel csökkentése lenne. Ennek eredményeként a társadalmi tiszta jövedelem kisebb része kerülne a költségvetésbe, nagyobb lenne a nyereség részaránya. De ami még fontosabb, a vállalati nyereség támogatástartalmának radikális csökkentése előfeltétele annak, hogy egyáltalában *tényleges nyereségérdekeltségről* beszélhessünk. Az *árrendszer megfelelő továbbfejlesztése eleve csökkentené az állami újraelosztás szükségszerűségét*, mind a termelőszférán belül, mind a közvetlen termelő ágazatok és az infrastruktúra között.

A *közvetlen gazdasági kiadások csökkentése a vállalatok adóterheit is enyhítené*. A befizetéseken belül a hetvenes években megnőtt a nem normatív elvonások súlya, ami tovább erősítette a gazdasági transzferek teljesítményorientáltság romboló hatását. A gazdasági egységeket terhelő költségvetési elvonások csökkentésével párhuzamosan *növelni kellene a normatív adók súlyát*. Másrészt a költségvetési bevételeken belül, a lakossági transzferek szerepének átértékelésével párhuzamosan elképzelhető a *lakossági befizetések és a forgalmi adó* részarányának a növelése. A vállalati jövedelemszabályozásról, legalábbis részben, le lehetne választani a társadalmi keresletszabályozást, és ezzel párhuzamosan kialakítható egy *újfajta személyi jövedelemadózás*. A költségvetés lakossági transzferei, a társadalombiztosítási kiadások jelenleg nem mérséklik a jövedelmi különbségeket. Meggondolandó a bruttó jövedelmek jelentős megemlése és teljesítmény szerinti differenciálása, az ehhez kapcsolódó progresszív adórendszer bevezetése, valamint a *társadalmi juttatásoknál a rászorultság, a szociális helyzet figyelembevételének fokozott érvényesítése*. Ebben az esetben hangsúlyozottabban *előtérbe kerülne a jövedelmek teljesítmény alapján való erőteljes differenciálásának és a társadalmi igazságosság megvalósulásának, transzfereken keresztül segített, szükségszerűen konfliktusokkal terhes összehangolása*.

Magyarországon is az állam — csökkentendő — gazdasági kiadásainak a nagyobb részét az infrastruktúrára, a termelés és a fogyasztás általános, közösségi feltételeinek a biztosítására kellene fordítani. A nemzetközi és a történeti tapasztalatok szerint is ez a kormányok egyik fő gazdasági feladata, méghozzá olyan, amelyeket bizonyos területeken csak az állam tud megfelelően ellátni. Természetesen az *infrastruktúra fejlesztésében, működtetésében, fenntartásában időszakonként és szolgáltatásonként más és más a költségvetés által ellátható és ellátandó szerep*. A *szolgáltatásokat érintő gazdaságpolitika egyik kulcselemét éppen ennek meghatározása jelenti, és a költségvetési és a költségvetésen kívüli szféra funkcióinak elhatárolása*. Az infrastrukturális feladatok költségvetésen belüli súlyának az erősödése, a nemzetközi tapasztalatok szerint is, a *helyi szint növekvő súlyát* eredményezi. Így Magyarországon is a költségvetési politika módosítása, az infrastruktúra költségvetésen belüli előtérbe helyezése, és a közvetlen termelést érintő kiadások korábban vázolt csökkentése *szükségszerűen a táncsi szint szerepének újragondolásához és növeléséhez kell, hogy vezessen*.

Az elmúlt évszázadok tapasztalatai azt mutatják, hogy az állam alapvető, közvetlenül az osztályuralmat biztosító tevékenysége mellett a modern gazdaságokban a kormányzatok egyre jelentősebb szűkebb és tágabb értelemben vett gazdasági tevékenysége bontakozott ki. Ennek *fő területét* a termelés általános, társadalmi feltételeinek, az *infrastruktúrának a létrehozása és fejlesztése* jelenti. Az utóbbi évtizedekben megnövekedett az *állam újraelosztó, jóléti funkciója*, amely révén a társadalmi jövedelem — egyenlőtlenségeket igyekeznek mérsékelni. Az állam gazdasági és jóléti tevékenysége közvetett módon szintén összefügg az alapvető funkcióval és visszatart a termelési viszonyok fenntartásával. Különösen megnövekedett az állam szerepe az elmúlt fél évszázadban, egyrészt az állammonopolista kapitalizmus keretében, másrészt jellegzetesen magas a szocialista gazdaságokban. A két különböző társadalomra jellemző eltérések mellett, a termelőerők fejlődése, a termelés növekvő társadalmasodása következtében sok hasonló vonás is megfigyelhető. A mai fejlett gazdaságokban, és ez különösen igaz a szocialista országokra, *az állam, az állami gazdaságpolitika és a költségvetés meghatározó eleme a társadalmi újratermelésnek*, és ezt a szerepét a következő időszakban is *szükségszerűen megőrzi*.

¹ *A tőkés országokra vonatkozó adatok forrása:*

- a) Government Finance Statistics Yearbook 1983 (International Monetary Fund, 1984.)
- b) National Accounts Statistics 1963–1980 (OECD, Paris, 1982)
- c) Yearbook of National Accounts Statistics (United Nations, New York)
- ² Kupa Mihály: Jövedelemelosztás-költségvetés-gazdasági folyamatok (KJK, 1980) 207–208. oldal
- ³ *Comparative Tax Studies* (Oxford, 1983) 32–33. oldal
- ⁴ *Historical Statistics 1960–1980* (OECD, Paris, 1982) 40. és 72. oldal
- ⁵ a) *Statistikai Évkönyv* (KSH)
 - 1974. 79. és 84. oldal
 - 1978. 100. oldal
 - 1982. 70. oldal
 - 1983. 79. oldal
- b) Népgazdasági mérlegek 1970–1977 (KSH, 1978) 34. oldal
- c) Népgazdasági mérlegek 1975–1982 (KSH, 1984) 21. oldal
- d) Népszabadság (1984. december 20.) 2. oldal
- e) Kupa Mihály: Jövedelemelosztás-költségvetés-gazdasági folyamatok (KJK, 1980) 209–210. oldal
- ⁶ a) *Népgazdasági mérlegek 1970–1977* (KSH, 1978) 34. oldal
- b) *Területi idősorok 1965–1974* (KH, 1976) 58–60. oldal
- c) *Statistikai Évkönyv 1974* (KH, 1975) 79. és 84. oldal
- ⁷ *Jövedelemelosztás a népgazdaságban 1976–1982* (KSH, 1984) 8. oldal
- ⁸ *Halpern László—Molnár Győző*: Árak, ráfordítások, preferenciák a hetvenes években (MTA Közgazdaságtudományi Intézete, Budapest, 1984. szeptember)
- ⁹ *Peter Saunders: Evidence on Income Redistribution by Governments* (OECD) Economics and Statistics Department Working Papers No. 11. January, 1984 7–15. oldal
- ¹⁰ *Életszínvonal 1960–1980* (KSH, 1981) 117–118. oldal
- ¹¹ *A lakosság jövedelme és fogyasztása 1960–1983* (KSH, 1984) 20., 21. és 31. oldal
- ¹² *Dániel Zsuzsa*: Még egyszer az igazságos lakáselosztásról az adatok tükrében (Gazdaság 1984. 4.)
- ¹³ *Pongrácz Antal*: Költségvetés és adópolitika (Figyelő 1985. március 7.) 3. oldal